

VÝVOJOVÁ PSYCHOLOGIE

PSYCHOLOGIE DUŠEVNÍHO
VÝVOJE

Vyučující

▣ **Mgr. Jan Krása, Ph.D.**

▪ ***Kontakt:*** honoh@mail.muni.cz

• 549 49 49 03

▪ ***Konzultační hodiny:***

**Každé úterý 10:00 – 12:00 na Katedře
psychologie Poříčí 31**

Zdroje informací ke studiu

- ▣ **Sylabus předmětu**
- ▣ **Internetové zdroje**
- ▣ Elektronické zdroje dostupné prostřednictvím knihovny PedF MU <http://www.ped.muni.cz/wlib/> (důležitá např. EBRARY Education)
- ▣ Další odkazy viz *Informační služby* na webu PedF
- ▣ **Odborné časopisy**
 - Pedagogika, Studia paedagogica, Orbis Scholae, Pedagogická orientace, Psychológia a patopsychologia dieťaťa *a další*
- ▣ **Populární zdroje**
 - ...od Učitelských novin po denní tisk

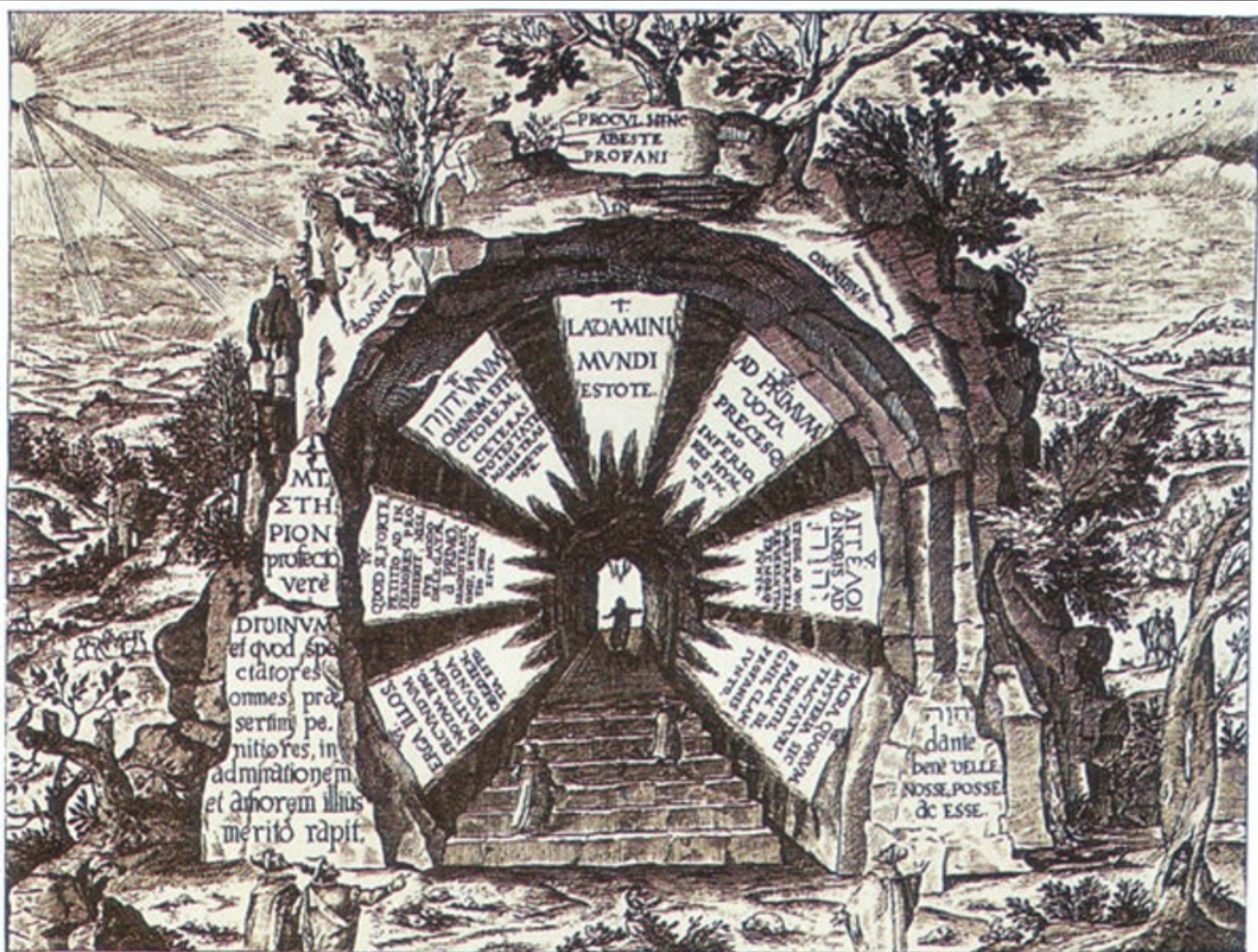
Literatura

- ▣ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2007. 461 s. ISBN 978-80-246-1318-5.
- ▣ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychologie školního dítěte*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1997. 88 s. ISBN 80-7184-487-X.
- ▣ LANGMEIER, Josef, KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006. 368 s. ISBN 80-247-1284-9.
- ▣ PETTY, Geoffrey. *Moderní vyučování*. Vyd. 5. Praha: Portál, 2008. 380 s. ISBN 978-80-7367-427-4.

Podmínky zdárného ukončení

1. Písemný test napsaný na 13 otázek z 20 = úspěch

Proč studovat?

PORTA AMPHITHEATRI SAPIENTIAE AETERNAE, COLIBUS VERAE. Et angula quidem, sed tamen sine angula, **TEHOVAE** conferta, idcirco ad eam per **SCALAM** *scilicet* mysticam, prologeticam nimirum illam, sibi profusum, pectus huius significatam, graduum septem Theosophicorum, verè Philosophicam, florum **DOCTRINAE** divinatæ habelian, tractu **DEI** patris tam immediato, merè *subordinatus* (phy calismatori!) quam variè mediato, fit *deceptor*; solus hinc, **DIVINITVS** affatit, datur, secundum **LEGES** oraculares septem, ante portam carificantes, copia intrugrediamdi, orales & corporis **CHRISTIANO-KABALICE, DIVINO-MAGICE,** nec non **PHYSICO-CHYMICE** tradendi, contenti, pleni ac pertinenti quænam sit **Sapientia, Bonitas & Potentia CREATORIS:** ut Sophisticè non marientur sed Theosophicè vivunt, & **PHILOSOPHI** orthodoxi **SIC** (etiam *theo-nici*) quædam *divinæ* creati, **PHILOSOPHIA** sincera verè philosophicè emittit Opera **DOMINI, DEVM,** qui illos suæ beatæ amicos suos, dignè celebrant. Extructore **HENRICO KHVNRATH LIPS.** Theosophia amatori fidei, & **MEDICINAE** viriâq; **DOCTURE,** ANNO à **JHSVH CHRISTO** nato **M. DC. II.**

Vývojová psychologie = Ontogenetická psychologie

Ontogeneze (fylogeneze)

Psychologické vědy se dělí na **základní** a **aplikované**.

Základní psychologické vědy jsou:

- obecná psychologie
- vývojová psychologie**
- sociální psychologie
- psychologie osobnosti
- kognitivní psychologie
- patopsychologie
- biologická psychologie
- klinická psychologie*

Aplikované psychologické vědy jsou:

- pedagogická psychologie**
- školní psychologie
- psychologie náboženství
- psychologie dopravy
- psychologie managementu
- sportovní psychologie
- psychologie práce
- soudní psychologie

Vývojová psychologie

Vývojová psychologie zkoumá obsah, průběh a zákonitosti duševního vývoje od prenatálního období po smrt.

Činitelé vývoje

Vývoj je vždy individuálně specifický a je ovlivněn **genetickým materiálem, prostředím i výchovou (resp. socializací) a seberegulací.**

Lidská ontogeneze je **předpřipravena přírodou** (jak obsahově, tak i fázováním), nicméně předpokládá přítomnost dalších lidí.

Srov. případ *vlčích dětí*.

Metody výzkumu vývojové psychologie

- pozorování
- longitudinální studie
- průřezové studie (cross-sectional)
- experiment (Piagetovy experimenty)

Otázka periodizace

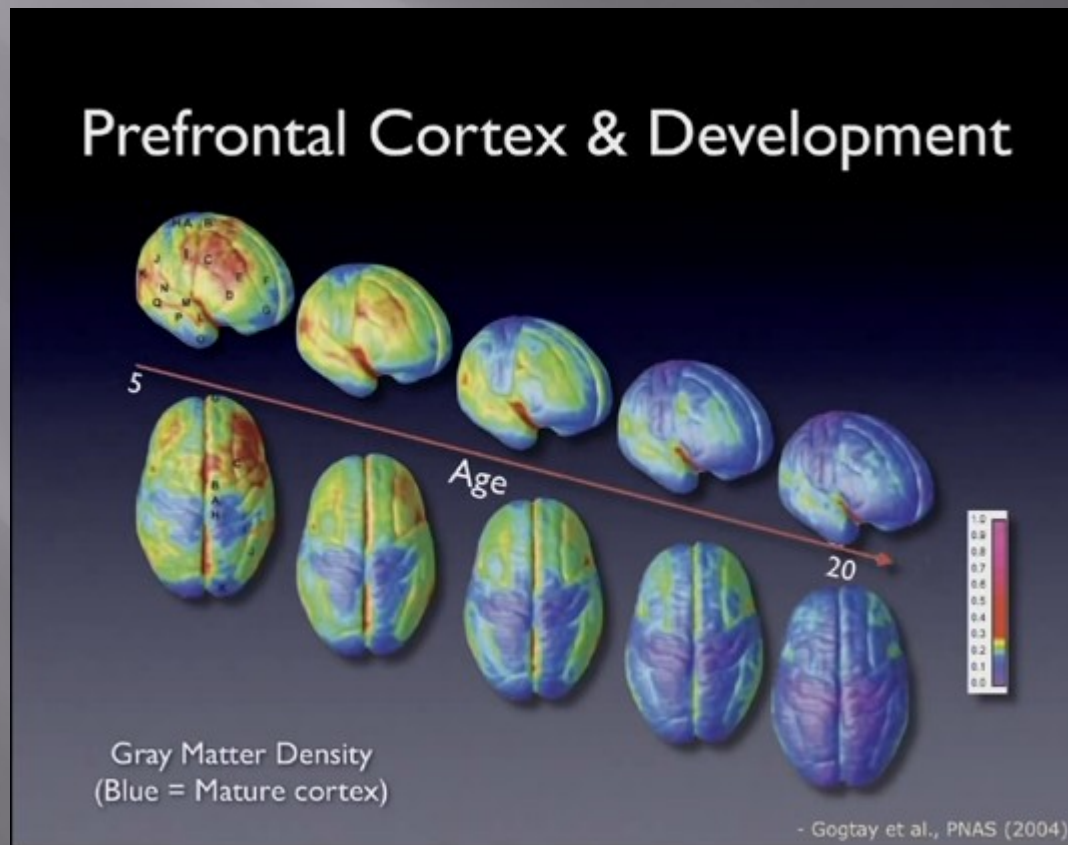
Jsou možné dvě pojetí:

1. kontinuální (počítáme roky-čas)
2. stadiální (odlišujeme jednotlivá stádia)

Pojetí stádií:

1. tradiční, v běžné řeči (dítě, dospělý...)
2. biologické (vývoj anatomický, fyziologický)
3. biopsychologické (Příhoda, 1956-1974)
4. kognitivní, strukturální (Piaget, 1961)
5. psychodynamické, psychosociální, strukturální

Neurobiologický pohled na vývoj:
mozková kůra dozrává; emoce a motivace jsou
primárně řízeny z thalamu, později z kůry

Gazzaley: Exploring the
Crossroads (YouTube)

Psychosociální vývoj dle Eriksona

Erik Homburger Erikson (1902 Německo – 1994 USA) – psychoanalytik (nesplést s Miltonem Ericksonem - hypnoterapeutem)

Rozšířil Freudův koncept psychosexuálního vývoje jednak o vliv prostředí a jednak za hranice ontogeneze.

Lidský život se rozvíjí přirozeně podle scénáře, který má **8 fází**, podobně jako se rozvíjí květ.

Úspěch či neúspěch v prvních fázích ovlivňuje postup v dalších fázích – **pojetí krizí**.

Krizi jedinec, buď zdárně vyřeší, nebo ne. Buď získá specifickou ctnost (*virtue*) a dojde k růstu, anebo ne.

Jestliže je krize řešena neuspokojivě, je vývoj **Ega** poškozen a je do něj ve značném stupni vtělena negativní komponenta, kterou může být například nedůvěra, stud, nejistota a další.

Freudův strukturální model duše

Freud vymezil tři poměrně nezávislé složky (id, ego a superego), které se řídí rozdílnými, navzájem rozpornými principy a cíli.

ID

EGO

SUPEREGO

Naše zvíře: tělo, kůň, lev, čert

- ▣ **id** (ono), z něho vyvěrá pudová duševní energie (libido), která je hybnou silou člověka, je zdrojem energie pro ego i superego.
- ▣ Id je iracionální, nebere ohled na realitu, jeho cílem je okamžité uspokojení svých přání a tužeb - řídí se principem slasti.
- ▣ Id je téměř nevědomé, ovšem do vědomí vniká pokaždé, když se nějaká „biologická“ potřeba hlásí ke slovu (srov. sny o močení; i fyziologická potřeba je pociťována psychicky).
- ▣ Podle Freuda představují všechny sny fantazijně splněná přání id.
- ▣ Projevy ryzího id lze pozorovat u kojenců.

Vlastní tvář a vlastní jméno

- ▣ **ego** (já) se řídí principem reality a má sebezáchovnou funkci. Vzniká z části id v průběhu vývoje dítěte vlivem jeho interakcí s vnějším světem. Vzniká jako pozastavení „slepého“ jednání v pudu.
- ▣ Je racionální, zvažuje činy a jejich následky. Přání id porovnává s realitou, dává jim přijatelnou formu a uspokojuje je ve vhodnou chvíli a vhodným způsobem.
- ▣ Ego je vědomé, předvědomé i nevědomé (např. náš stín).
- ▣ Nevědomá část se pomocí obranných mechanismů (viz dále) vypořádává jak s nepříjemnými přáními id, tak s extrémními zákazy superega.
- ▣ Silné ego (nikoli egocentrismus!) je znakem zdravě vyvinuté osobnosti.

Ego

Já prostředkuje mezi id, superegem a vnějším světem.

Vztah mezi řídicím já a pudovým ono Freud znázornil obrazem jezdce na koni a dodával, že jezdec musí často koně vést tam, kam chce zvíře.

Zdravé já se vyznačuje schopností přijímat a integrovat pozitivní i negativní podněty z vnějšího i vnitřního světa tak, že přitom zůstane celé, tzn. že nemusí regredovat (vracet se) k raným procesům štěpení.

Zkušenost s podporující, ochraňující a živící uspokojivou matkou (obecně s kýmkoli takovým), která umí zacházet s negativními vlivy zvenčí (např. chlad) nebo zevnitř (bolest), a dokáže je přinejmenším dobře kompenzovat (vyrovnávat), dítěti umožňuje nacházet a rozvíjet tyto autonomní schopnosti upokojení i v sobě samém (dospělost).

Hlasy významných osob

- ▣ **superego** (nadjá) vzniklo v průběhu socializace z konfliktů dítě versus autorita, poskytuje ventil vlastním agresivním impulsům jedince, neboť jde o proti sobě projevenou agresivitu.
- ▣ Obsahuje vědomě či nevědomě internalizovaná (zvnitřněná) omezení, **zákazy a příkazy** ukládané dítěti rodiči a dalšími pro dítě významnými autoritami.
- ▣ Je zdrojem nevědomého pocitu **viny**, či vnitřní tísně.
- ▣ Superego je moralizující silou v člověku, řídí se principem dokonalosti. Jednou jeho částí je **svědomí** (hlas rodičů), druhou částí je **ideální já**, které usiluje o dokonalost a jehož základem byly činnosti a projevy dítěte, které rodiče chválili.
- ▣ Superego může být v rozporu se současnými hodnotami jedince.
- ▣ Silně rozvinuté superego se vyskytuje u perfekcionista, slabě rozvinuté u zločinců.

Psychosociální vývoj

NEMLUVNĚ (novorozenecký + kojenecký věk) 0 – 1	Důvěra vs. Nedůvěra	matka	<i>Naděje</i>	Senzorické deformace a stažení se
BATOLECÍ VĚK (rané dětství) 1 – 3	Autonomie vs. Stud a pochyby	rodiče	→ <i>Vůle a sebekontrola</i>	Impulzivita a nutkavost
PŘEDŠKOLNÍ VĚK (věk her) 3 – 6	Iniciativa vs. Pocit viny	rodina	<i>Účel a zaměřenost</i>	Nelítostnost a utlumenost
ŠKOLNÍ VĚK 6 – 12	Snaživost vs. Méněcennost	Škola, učitelé, přátelé, sousedi	<i>Kompetentnost a metodičnost</i>	Omezenost a netečnost
OBDOBÍ DOSPÍVÁNÍ (Adolescence) 12 – 19	Identita vs. Konfúze rolí (identity)	vrstevníci	<i>Poctivost a věrnost</i>	Fanatismus a odmítání
MLADÁ (raná) DOSPĚLOST 20 – 25 (30)	Intimita vs. Izolace	partner	<i>Láska a přijetí</i>	Promiskuita a vyhýbavost
DOSPĚLOST 25(30) – 50 (60)	Generativita vs. Stagnace	děti	<i>Péče (starostlivost) a produkce</i>	Rozplizlost a odmítavost
STÁŘÍ (Zralý věk) 50(60) +	Integrita „JÁ“ vs. Zoufalství	společnost	<i>Moudrost a odříkání</i>	Domýšlivost a pohrdání

Novorozenec

Dítě se rodí s bohatým souborem **reflexů** biologicky a fyziologicky účelných (sací, polykání, zvracení, kýchání, rohovkový aj.) i **rudimentů** (úchopový r. ad.).

Dítě se však rodí i s řadou **prosociálních reflexů**:

Upřednostňování lidské tváře, vyhledávání pohledu z očí do očí (viz pozdější roli pohledu!; roli pohybu očí), rozpoznání hlasu, úsměv, imitace...

Role pohledu ve vyučování a výchově.

1. stádium – důvěra x nedůvěra

0-1 let (orální fáze dle Freuda)

cnost: naděje

získání základní důvěry v život a svět, která je obrní proti prožívaným nejistotám.

Řešení jádrového konfliktu probíhá ve vztahu k matce nebo ji zastupující osobě. Péče matky umožňuje kojenci získání naděje, že svět je, přes přechodná utrpení a neuspokojení, v podstatě dobrý. Nedostatek péče vede u dítěte (zcela závislého v uspokojování svých potřeb na okolí) k ustavení základní, v dalším životě přetrvávající nedůvěry k okolí jako ke zdroji ohrožení.

První demonstrací sociální důvěry dítěte je jeho bezstarostnost při krmení, hloubka jeho spánku, relaxace střev apod.

Rodiče mohou vytěžit maximum ze senzorického a zvláště tělesného kontaktu.

Hned od narození se rozvíjí pečování – *epimeletický pud* rodiče (rodič naplňuje biologické potřeby dítěte).

Rodič rozeznává, kdy si chce dítě hrát, odpočívat, jíst, spát, být nerušeno.

Zhruba v 5 měsících přebírá iniciativu dítě: zaměřuje svoji pozornost, když čije (čuje) něco zajímavého (= role hračky), a musí být k jeho nelibosti omezováno.

Role attachmentu (= připoutání)

John Bowlby (1969, 1988), Mary Ainsworth

Druhy připoutání:

Typ A – nejistě připoutané/vyhýbavé děti: málo zármutku nad odchodem matky; při jejím příchodu neměli potřebu s ní navazovat kontakt (20%)

Typ B – bezpečně připoutané děti: drží se v blízkost matky, v její přítomnosti si hrají a se sebejistotou prozkoumávají okolí; po jejím odchodu projevují nevoli; při příchodu se radují (70%)

Typ C – nejistě připoutané/ambivalentní děti: při odchodu matky dávají najevo nelibost; při příchodu s ní odmítají kontakt; někdy vyhledávají kontakt, jindy jsou vzteklé (10%)

Nejprospěšnější pro vývoj dítěte je samozřejmě typ B.

John Bowlby - attachment

https://www.youtube.com/watch?v=DH1m_ZMO7GU

2. stádium – autonomie x stud

1-3 roky (anální fáze dle Freuda)

cnost: vůle

Dítě je samostatně pohyblivé, snaží se projevovat vlastní vůli – rozhoduje

Dítě si osvojuje hygienické návyky – klíčová kompetence

Dítě mnoho věcí chce, ale nedokáže je zvládnout – role rodiče

Dítě hledá vyváženosti mezi zadržováním a pouštěním (v mezilidské interakci - moc nebo málo zábran)

3. stádium – iniciativa x vina

3 – 6 let (falická fáze dle Freuda)

cnost: účelnost

- ▣ Potvrzení vlastní iniciativy jako dobré, nebo naopak vyvolávání pocitů viny za to, co činí, probíhá ve vztahovém rámci celé vlastní rodiny nebo skupiny ji nahrazující.
- ▣ Úspěšné vyrovnání se s konfliktem iniciativy podporuje vývoj osobnosti ve směru zaměřenosti a cílevědomosti vlastního úsilí.
- ▣ Neúspěch vede k postojům rezignace a sebeobviňování za činy uskutečněné nebo zamýšlené.
- ▣ Za nejhlubší konflikt v životě je považována nenávist vůči rodiči (který je modelem Superega), který se snažil uplatnit výchovná opatření s velkou agresí, kterou zdravé dítě nemůže tolerovat.

3. stádium – iniciativa x vina

- ▣ Dítě si začíná samostatně hrát – spontánní hra je důležitá
- ▣ Schovává se
- ▣ Je schopno cítit vinu – hodnotí sebe

4. stádium - snaživost x méněcennost

6-12 let (období latence dle Freuda)

cnost: kompetence

- ▣ Mezi šestým rokem a počátkem dospívání je úkolem dítěte osvojit si dovednosti cílevědomě a úspěšně zacházet s předměty hmotného světa.
- ▣ V tomto období přesahuje jeho zkušenost rámec rodinných vztahů a je vystaveno srovnávání a hodnocení v širším výběru školních a mimoškolních situací.

4. stádium

- ▣ Srov. úlohu separace při nástupu do školy
- ▣ Úspěšné dosahování praktických cílů vlastní snahou v tomto období je základem rozvoje kompetence, sebedůvěry a sebeprosazení v praktické činnosti. Neúspěchy (i když je úkol příliš obtížný) vedou k ustavení pocitů vlastní nedostačivosti a méněcennosti ve srovnání s ostatními.

4. stádium

- ▣ Předtím než se dítě stane biologickým rodičem, musí se začít stávat samo poskytovatelem péče.
- ▣ Dítě normálně se vyvíjející zapomíná (nebo spíše sublimuje) nezbytnost ovlivňovat lidi přímým útokem. Nyní se **učí získávat uznání produkováním věcí**. Učí se pocitům konečnosti v závislosti na tom, že si postupně uvědomuje, že už tady není to ochranné lůno rodinného zázemí. Učí se dovednostem a zvládání úkolů. Rozvíjí výkonnost, stává se dychtivou a vše absorbující jednotkou. To podporuje jeho autonomii. Ohraničené ego dítěte zahrnuje jeho dovednosti a zručnosti, dítě se učí potěšení z dokončené práce, zaměřené pozornosti, píli, pracovitosti.
- ▣ Nebezpečí v tomto stadiu spočívá v pocitu neadekvátnosti a méněcennosti. Jestliže dítě ztratí naději na dosažení vlastní výkonnosti, vede to u něj k tendenci se izolovat. Může se objevit snaha o rivalitu, soupeření s okolím nebo naopak pasivita v chování (rezignace) nebo mutilace.

5. stádium – identita x zmatení rolí

12-19 let (genitální fáze dle Freuda)

cnost: věrnost

- ▣ Ústředním tématem vývojového procesu je podle Eriksona **utváření osobní identity**, které úzce souvisí s vývojem ega. Než se objeví zralé Ego, musí člověk získat přiměřený pocit identity.
- ▣ Po ukončení dětského období vývoje je v průběhu biologického a psychologického dospívání úkolem mladého člověka ustavit si **pevné pojetí vlastního já**, svého místa a smyslu v životě.
- ▣ Dospívající se chce odlišovat a zároveň splynout s okolím (je to ambivalentní postoj)
- ▣ Potřeba se odpoutat od primární rodiny

5. stádium

- ▣ Vývojově závažnou úlohu získávají jednak vztahy k vrstevnickým skupinám a dále ke skutečným či pomyslným vzorům, k nimž se v tomto období upírá.
- ▣ Nesoudržná, rozporná zkušenosti s tím, jak se jeví sobě a ostatním, vytváří neurčitou, nejednotnou a zmatenou strukturu osobnosti.

5. stádium

- ▣ V pubertě a rané dospělosti se vše, co bylo v dětství přirozené, vyřešené a volně plynoucí stává opět otázkou.
- ▣ Rostoucí a vyvíjející se mladý člověk tváří v tvář své vlastní fyziologické revoluci nyní konfrontuje to, čím se zdá být v očích druhých lidí s tím, čím se cítí být sám. Táže se sám sebe, jak spojit role a dovednosti, které si vytvořil dříve s prototypy, které vyžaduje jeho budoucí postavení.

5. stádium

- ▣ Adolescence představuje tedy hledání **sebeidentity**. To se projevuje tím, že mládí zkouší různé masky - hledá způsob zábavy, oblékání, účesu, to, co by bylo uznáváno vztažnou skupinou (vrstevníky).
- ▣ Erikson věří, že rituály dospívání a nejrůznější obřady jako například biřmování jsou nástroje, kterými se potvrzuje získání identity a integrace Ego. (? Jejich chybění v naší společnosti)
- ▣ Nebezpečím tohoto stadia je zmatení rolí. Může dojít ke zmatení sexuální identity, delikvenci, výjimkou nejsou ani psychotické incidenty. Jestliže je toto však včas a správně diagnostikováno a léčeno, nemají tyto incidenty tak fatální význam jako by měly v jiných vývojových stádiích.
- ▣ V sexu se snaží mladý člověk najít harmonii mezi smyslovostí a konvencí.
- ▣ Zamilování se v průběhu konfrontace s tímto konfliktem je vesměs sexuální záležitostí. Jde o pokus definovat vlastní identitu projekcí vlastního zmateného ega do druhé osoby.
- ▣ Vývoj jáství směřuje k intimnímu jádru já, které se stává hlavně zdrojem učení. Jedinec sám sebe činí stále diferencovanějším objektem sebereflexe.

6. stádium – intimita x izolace

19-25(30) let

cnost: láska

- ▣ Úkolem raného údobí dospělosti je dosažení schopnosti spojit se v důvěrném citovém vztahu s druhým člověkem, s nímž osoba plně sdílí všechny podstatné stránky života.
- ▣ Těžištěm osobnostního vývoje jsou zde vztahy pohlavního partnerství s původně cizím člověkem.

6. stadium

- Erikson vypočítává nároky úspěšného důvěrného vztahu jako „1. vzájemnost orgasmu, 2. s milovaným partnerem, 3. opačného pohlaví, 4. s nímž je člověk schopen a ochoten vzájemně si důvěřovat a 5. s nímž je schopen a ochoten sladit rytmus práce, rozmnožování a zotavování sil 6. tak, aby zajistili uspokojivý vývoj i svému potomstvu.“
- Úspěšné ustavení životního partnerství vyžaduje vydat se v šanc druhému v situacích, v nichž se člověk vzdává záruk bezpečí. Byl-li dosavadní vývoj málo úspěšný, člověk nemá odvahu podstoupit riziko utrpení, kterým hrozí případné selhání pokusu navázat důvěrný vztah, a místo toho směřuje k uhýbání před ním a ke společenské izolaci.
- Srov. *emerging adulthood* (Jeffrey Arnett, 2000): Změna přístupu k dospělosti ve vyspělých zemích v posledních desetiletích

7. stádium – reprodukce x stagnace

25(30)- 50(60) let

cnost: péče

- ▣ Úkolem zralé dospělosti je přispívat druhým. A to především péčí poskytovanou vlastním dětem ve své nově ustavené rodině, dále i ve společenství, v němž člověk žije, vytvářením něčeho užitečného pro jeho členy.
- ▣ Neúspěšný vývoj se projevuje neschopností být takto prospěšný svému okolí, prožíváním životního ochuzení a ztrátou činného kontaktu s druhými lidmi.

8. stádium – integrita ega x zoufalství

50(60)-dále

cnost: moudrost

- ▣ V poslední fázi vývoje jde o **integritu já** i o shrnutí všech předchozích stádií.
- ▣ Erikson uvádí: *"V takovém konečném vyrovnání ztrácí smrt svůj ostent. Nedostatek nebo ztráta rostoucí integrace "já" se ohlašuje strachem ze smrti: jedinečný životní běh není přijímán jako poslední možnost života. Zoufalství vyjadřuje pocit, že čas je nyní příliš krátký pro pokus začít znovu jiný život a vyzkoušet alternativní cestu k integritě..."*
- ▣ Strach ze smrti a úzkost je pociťována a prožívána v menší míře, když člověk cítí kontinuitu vlastního života, jeho smysluplnost, účelné a i duchovně a společensky užitečné prožití života. Ctností je v tomto údobí je spiritualita a **moudrost**.
- ▣ Desintegrace „já“ v tomto období a chorobný strach ze smrti vede v tomto období života k **zoufalství**.

DISKUZE

Děkuji za pozornost

